

ИҚЛИМ ҶЗГАРИШИ ШАРОИТИДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ ЛОЙИХАЛАР САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ИЧКИ ВА ТАШҚИ ИМКОНИЯТЛАРИ

Фахриддинов Абдулҳаким Зияуддинович

“Агроиқтисодиёт” кафедраси

Тошкент давлат аграр университети

abduhakim.uz90@gmail.com

+998 33 158 90 90

Зикиров Бахтиёр Неъмат ўғли

“Агроиқтисодиёт” кафедраси

Тошкент давлат аграр университети

zikirovbaxtiyor1994@gmail.com

+998 90 688 22 02

Аннотация: Ушбу мақолада иқлим ўзгариши шароитида мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги соҳасида амалга оширилаётган инвестицион лойиҳалар ва унинг қишлоқ хўжалиги тармоқлари кесимида таҳлил қилинган. Шунингдек мақолада ушбу соҳага инвестицияларни жалб қилишнинг ички ва ташқи имкониятлари, қишлоқ хўжалиги соҳасида инвестиция фаолиятини такомиллаштириши муаммолари ва ечимлари кўриб чиқилган

Калит сўзлар: Инвестиция, инвестицион лойиҳа, самарадорлик, капитал, чет эл инвестициялари, қишлоқ хўжалиги корхоналари, фермер хўжалиги, инвестор, кредит уюшмаси.

1. КИРИШ.

Қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислохотлар жараёнида қишлоқда мулкдорлар синфи шаклланиши ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий асослар яратилди. Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш босқичида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг аксарият қисмини нодавлат сектор - фермер ва деҳқон хўжаликлари томонидан етиштирилмоқда. Инвестициялар таркиби, кўлами ва улардан самарали фойдаланиш корхоналар рақобатбардошлигини ошириш, энг аввало истиқболли ривожланишни, яъни ҳар хил даражадаги иқтисодий тизимда хўжалик юритиш натижаларини белгилаб беради.

Бироқ, амалга оширилган ишларнинг кўламига қарамасдан қишлоқ хўжалиги корхоналарининг инвестицион фаолигини ошириш борасида хали ечимини кутаётган муаммолар ҳам бор. Жумладан, иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш шароитида аграр соҳада инвестициялардан фойдаланишнинг ўзига хос илмий-услубий асосларини ўрганиш, қишлоқ хўжалик корхоналарига инвестицияларни жалб қилишнинг асосий йўналишларини белгилаш, тармоқда қулай инвестицион муҳитни шакллантириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Инвестиция фаолияти ҳар қандай тизимда ҳам мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланаётганлик даражасини ифода этади. Иқтисодиётни инвестициялашга жалб этилаётган маблағлар, хусусан, чет эл капиталининг салмоғига қараб мамлакатнинг иқтисодий қудратига баҳо бериш мумкин.

Мамлакатимизда инвестицияларни жалб этишда аввало ички манбаларни сафарбар этишга устувор аҳамият қаратилмоқда. Бу янги ишлаб чиқаришни ташкил этиш ёки мавжуд ишлаб чиқариш қувватларини янада кенгайтиришда инвесторларнинг ўз молиявий ресурслари – корхона фойдаси, амортизация ажратмалари, пул жамғармалари ва бошқалардан кенгроқ фойдаланиш зарурлигини англатади. Чунки, ички манбаларнинг тўлиқ сафарбар этилиши, бир томондан, мавжуд иқтисодий ресурслардан тежамли ва оқилона фойдаланишни таъминласа, бошқа томондан, инвестицияларнинг самарадорлигини оширади.

Мамлакат қишлоқ хўжалигидаги мавжуд аҳволни тубдан ўзгартириш, мулк ва хўжалик юритиш шаклларининг тенг ҳуқуқли шароитда фаолият юритишини таъминлаш орқали мулкдорлар синфини шаклантириш масаласи тармоқда ислохотларни жадаллаштиришни талаб этади. Бу эса тармоқда, шунингдек, инвестиция фаолиятини ҳам ривожлантириш орқали молиявий барқарорликка эришиш зарурлигини келтириб чиқаради. Шу сабабдан қишлоқ хўжалигининг истиқболли тараққиётини таъминлаш ва бунда қишлоқ хўжалиги корхоналари инвестиция фаолиятини ривожлантиришнинг ўзига хос аҳамиятидан келиб чиқиб, қуйидагиларни амалга ошириш орқали қишлоқ хўжалиги корхоналарини ва уларнинг инвестиция фаолиятини молиялаштиришни такомиллаштириш зарур.

II. АСОСИЙ ҚИСМ

Мамлакатимизд 2023 йил қишлоқ хўжалиги йўналишида амалга оширилган инвестицион лойиҳаларни таҳлил қиладиган бўлсак жами 2276 та лойиҳанинг қиймати 8 241 271 млн сўмни ташкил этган. Бунинг асосий қисми хўжаликнинг ўз маблағларидан ташқил этган. Бу эса бу кўрсаткичлардан кўришимиз мумкинки асосий қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириб берувчи деҳқон ва фермер хўжаликлари имкониятлари чекланиб қолмоқда.

Жадвал 1

2023 йилда қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат саноати соҳаларида амалга оширилган худудий инвестиция лойиҳаларининг тармоқлар кесимида маълумот¹¹

Т/	Тармоқлар номи	Лойиҳалар сони	Лойиҳанинг умумий қиймати. (млн сўм)	Молиялаштириш манбалари			
				Ўз маблағи (млн.сўм)	Банк кредити, (млн.сўм)	Хорижий кредит линия, (минг доллар)	Хорижий инвестиция, (минг доллар)
Жами:		<u>2 276</u>	<u>8 241 271</u>	<u>5814 350</u>	<u>1495 660</u>	<u>59 775</u>	<u>18 482</u>

¹¹ Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалиги вазирлиги маълумотлари

I	Мева-сабзавотчилик йўналиши	431	1 369 876	999 768	209 909	9 197	4 265
II	Озиқ-овқат йўналиши	585	2 920 559	1896 871	576 485	34 042	3 538
III	Чорвачилик йўналиши	932	2 769 629	2045 874	449 129	14 688	8 390
IV	Бошқа қишлоқ хўжалиги соҳалари	328	1 181 207	871 837	260 136	1 848	2 289

Ушбу инвестицион лойиҳаларни тармоқлар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак асосий лойиҳалар чорвачилик йўналиши 932 та ва озиқ-овқат йўналиши 585 тани ташкил этган бўлсада, озиқ-овқат йўналишидаи маблағлар 2920559 млн сўм ва чорвачилик йўналишидаги лойиҳаларнинг қиймати эса 2769629 млн сўмни ташкил этмоқда.

Юқоридаги жадвал маълумотларига қарамасдан ҳозирги кунда қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятига ички инвестицияларни жалб қилишда куйидаги муаммолар кўзга ташланади:

- инвестицион лойиҳаларини молиялаштиришда кредит учун гаров предметининг етарли бўлмаслиги;
- маркетинг тадқиқотларининг чуқур олиб борилмаслиги;
- инвестицион лойиҳалар ташаббускорлари дуч келаётган асосий муаммолардан бири - молиялаштиришнинг муқобил усулларидан (лизинг, факторинг, қимматли коғозлар бозори) суст фойдаланиши;
- инвестицион лойиҳаларнинг техник-иқтисодий асосномасини сифатсиз тайёрланиши;
- инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда малакали мутахассисларнинг етишмаслиги;
- хом ашё сотиб олишга айланма маблағлар етишмаслиги;
- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналарда хом ашёнинг етишмаслиги (помидор, ўрик, ва бошқа.);
- инфратузилмага оид муаммолар, жумладан корхоналарнинг электр энергияси билан мунтазам таъминланмаётганлиги ёки табиий газ ва ёқилғи маҳсулотлари билан таъминлашда узилишлар борлиги;
- технология ва асбоб-ускуналарнинг эскирганлиги, ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг стандартларга жавоб бермаслиги ва рақобатбардош эмаслиги;
- корхоналарда маркетинг хизматининг тўғри ташкил қилинмаганлиги, товар ишлаб чиқарувчиларнинг чет эл бозорлари, ишлаб чиқарувчилари ва харидорлар тўғрисидаги маълумотлар билан таъминланмаганлиги, корхоналарда маркетинг билан шуғулланувчи ходимлар билимининг паст даражадалиги;

Ушбу муаммоларнинг ечимини топиш учун бир қатор тадбирларни амалга ошириш талаб этилади:

- ишлаб чиқариш кучларини рационал жойлаштириш ва хом-ашё базаси билан боғлиқ масалаларни лойиҳа ташаббускорлари билан бирга ишлаб чиқиш;
- корхоналарни узлуксиз равишда электр энергияси ва табиий газ билан тامينлаш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш;
- технологик асбоб-ускуналарни замонавийлаштириш мақсадида халқаро кўргазма-савдоларда иштирок этиш, тежамкор технологияларни танлаш ва молиялаштириш манбаларини аниқлаш;
- ўрта ва кичик бизнес субъектларининг ишлаб чиқариш ва экспорт салоҳияти, маркетинг ва маҳсулотларни сотишга бағишланган ўқув машғулоти, семинарлар ва кўргазмаларни ташкил этишни йўлга қўйиш.

Қишлоқ хўжалигига жалб этилаётган хорижий инвестициялар ва кредитларнинг ҳамда давлатнинг марказлашган инвестициялари, асосан, давлат инвестиция дастури асосида амалга оширилаётганлиги ва бевосита хусусий инвестицияларни жалб қилишга эътибор қаратилмаётганлиги ҳам мазкур йўналишдаги илмий ечимларни кучайтириш талаб этилади.¹²

Бунда давлат Инвестиция дастурига асосан хорижий инвестициялар ва кредитлар ҳамда давлатнинг марказлашган инвестициялари қишлоқ аҳолисини ичимлик суви билан таъминлаш, ирригация ишларини яхшилаш, айрим худудлардаги сув хўжалиги тизимидаги муаммоларни бартараф этишга ва шу кабиларга йўналтирилаётганлиги, аммо, хорижий инвестициялар фермер ва бошқа хўжаликлар ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантириш, маҳсулотларнинг жаҳон бозорига чиқарилишини таъминлаш бўйича тадбирларни амалга ошириш каби мақсадлар учун жалб қилишга, фермер хўжаликлари билан қўшма корхоналар шаклида тузилган субъектлар фаолиятини ривожлантиришга нисбатан паст эътиборда қаралиётганлигини кўриш мумкин.

Агар иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб этишга давлат томонидан иқтисодий қўллаб-қувватлашни такомиллаштириш ва шарт-шароитлар яратиш борасида муайян тадбирлар амалиётга жорий қилинаётган бир даврда қишлоқ хўжалиги тармоғининг назардан четда қолиши капитал сиғими қониқарсиз даражада турган тармоқ иқтисодиётини янада аянчли аҳволга тушиб қолишга яқинлаштираверади.

II. НАТИЖАЛАР

Қишлоқ хўжалигида инвестиция фаолиятини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятига хорижий инвестицияларни, жумладан, бевосита хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш ва улардан кенг ва самарали фойдаланишнинг замонавий механизмини яратиш муаммосининг ечимихам долзарб масалалардан ҳисобланади.

¹²Жўраев А.С., Хўжамкулов Д.Ю., Маматов Б.С. Инвестиция лойиҳалари таҳлили. - Тошкент, 2003. 76 бет.

Шунга асосланиб, қишлоқ хўжалиги тармогида эркин иқтисодий ҳудуднинг ишлаб чиқариш-экспорт йўналишида ташкил этилиши мақсадга мувофиқ;

б) қишлоқ хўжалигида инвестиция фаолиятини ривожлантириш мақсадида тармоққа жалб этилувчи хорижий инвестициялар учун қўшимча шарт-шароитлар яратиб бериш, жумладан, тармоқнинг инвестицион қулайлигини ошириш ва унга жалб этиладиган хусусий хорижий инвестицияларнинг қрнуний химоясини давлат томонидан тўла маънода кафолатлаш масаласини ҳал этиш лозим.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари инвестиция фаолиятини молиялаштиришни такомиллаштириш учун қишлоқ хўжалиги юксак тараққий этган давлатлар амалиётини ўрганиш ва улардаги илгор тажрибаларни республика иқтисодиётида қўллаш нисбатан паст даражадалиги ҳам тармоқ ривожига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Жумладан, қишлоқ хўжалиги ривожланган АҚШ ва Хитой давлатларининг Ушбу масала бўйича тажрибаларини ўрганиш ва амалиётга жорий этиш чораларини кўриш, хусусан, фермер хўжалиқларини 3-5 йил муддатга солиқлардан озод қилиш ёки тўланадиган барча солиқ ва мажбурий туловлар уларнинг даромади ҳамда харажатида нисбатан кичик салмоққа эгаллиги, шунингдек, иқтисодиётнинг бошқа тармоқ корхоналари бўйича ҳисобланганда ҳам энг кичик улушни эгаллашини таъминлаш амалиётини жорий мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, ривожланган хориж давлатлари тажрибаларига асосан, республикада қишлоқ хўжалиги корхоналарининг қарз маблағлари ҳисобига молиялаштирилиши амалга оширилганда давлат томонидан мазкурнинг қарзининг 50 фоизгача қисмини кафолатлаш тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Республикада қишлоқ хўжалигида кредит уюшмалари фаолиятини ривожлантириш ва бу жараёнда давлат эътиборининг нисбатан қониқарсиз эканлиги ҳам тармоқ инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг юқори савияда бўлишига салбий таъсир кўрсатади.

Кредит уюшмаларини ривожлантиришда хориж тажрибаларини ҳисобга олиш, шунингдек, уларнинг молиялаштиришдаги ўрни, аҳамияти ва зарурлигига асосланиб, республиканинг барча ҳудудларида ривожлантирилиши ҳамда фаолияти самарадорлигини ошириш мақсадида давлат томонидан иқтисодий қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш механизмларини жорий этиш, жумладан, "Кредит уюшмалари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунига мазкур хўжалиқ субъектларини 5 йил муддатга фойда ва мол-мулк солиқидан озод қилиш тўғрисида қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш мақсадга мувофиқ.

Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигига ички ва ташқи инвестицияларни жалб этишда мазкур тармоқнинг иқтисодий аҳоли ва имкониятлари, шунингдек, тармоқнинг инвестицион жозибадорлиги тўғрисида аниқ ахборот ёки маълумотлар олиш имконияти ҳам тўлиқ шаклланганлиги йўқ.

Ўзбекистонда турли лойиҳаларни амалга оширишга қизиқаётган ички ва ташқи инвесторлар учун зарур бўлган маълумотлар билан танишиш ёки уларни

еркин олишни таъминлаш механизмини самарали йўлга қўйиш лозим. Бунинг учун ҳар бир вазирлик ва юқори давлат ташкилотлари интернет тармоғида махсус сайтга эга бўлган ҳолда ушбу сайт орқали ўз фаолияти натижалари, келгуси йиллар учун башорат кўрсаткичлари тўғрисидаги статистик ва бошқа маълумотларнинг доимо эълон қилиб боришлари лозим. Шу мақсадда мазкур масаланинг амалда ижросини мустаҳкамлаш мақсадида унинг ҳуқуқий асосларини ўзида мужассам этувчи "Ахборот таъминоти ва ундан фойдаланиш эркинлиги тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунини ишлаб чиқиш лозим. Мазкур қонун маълумотларнинг очиклиги, уларни олиш эркинлиги, илмий ва амалий тадқиқот ишларини олиб боришда, истиқболли башоратларни ишлаб чиқишда ҳам кенг фойдаланиш учун қулайликлар ва бошқа имкониятларни яратади.

Шунингдек, инвестицияларни тармоққа ва умуман, иқтисодиётга жалб этишни ривожлантириш мақсадида мамлакатда ихтисослашган консалтинг-рейтинг агентликлари фаолиятини ташкил этиш ва ривожлантириш тадбирлари давлат томонидан иқтисодий қўллаб-қувватланиши лозим. Хусусан, бу борада хусусий ёки машҳур хорижий ёки ҳалқаро инвестицион рейтинг, консалтинг агентликлари билан ҳамкорликда қўшма муассасаларни, уларнинг филиалларини очиш мақсадга мувофиқ.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини ва улар бизнес-режаларини бошқа тармоқлардан фарқли равишдаги баҳолашнинг ўзига хос тартибини, кўрсаткичлар тизими ва меъёрини ишлаб чиқиш зарур. Ушбу ҳолатда қишлоқ хўжалиги корхоналари бизнес-режаларининг тижорат банклари томонидан тўғри таҳлил қилиниши ҳамда баҳоланишига адолатли ёндашув таъминланади.

Юқоридаги фикрлар давомида сарф-харажатлар қилиб борилади ва сўнгра ҳосил йиғиб олиниб, сотилади. Чорвачилик, боғдорчиликда эса даромад олиш учун бир неча йил доимий харажатлар талаб этилади.

Қишлоқ хўжалигига инвестициялар жалб этиш тизимини такомиллаштириш қуйидаги йўналишларда такомиллаштириш лозим:

- банклар, инвестиция фондлари, суғурта ва лизинг компаниялари фаолиятини рағбатлантириш ва инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда уларнинг иштирокини самарали йўлга қўйиш;
- ҳудудларда консалтинг, маркетинг ва юридик хизмат кўрсатувчи марказлар ташкил этиш ва фаолиятини ривожлантириш;
- инвестиция таклифлари ташаббускорларига инвестиция лойиҳаларини ишлаб чиқишда тижорат банклари, ҳудудлардаги савдо-саноат палатаси ва бошқа масъул идоралар томонидан амалий ёрдам кўрсатилишини маҳаллий ҳокимликлар томонидан ташкил этиш;
- инвестиция дастурлари ва ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича дастурларга киритиш таклиф этилаётган лойиҳалар ташаббускорларининг молиявий-иқтисодий аҳолини маҳаллий ҳокимликлар ва тижорат банклари томонидан чуқур таҳлил қилиш;

- хорижий инвесторларни тўлақонли равишда ахборот (инвестиция лойиҳалари ва бизнес таклифлар базаси, ҳудудий матбуот нашрлари, иқтисодий таҳлил, хом-ашё ва меҳнат салоҳияти тўғрисида маълумотлар) билан таъминлаш.

IV. ХУЛОСА.

Бизнинг фикримизча, республикамызда фермер хўжаликлари фаолиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлашни кучайтириб, истиқболда чет эл хусусий инвесторларининг маҳаллий фермер хўжаликлари билан ҳамкорлигини ташкил этиш жараёнига давлатнинг алоҳида эътибори қаратилиши ва бунинг натижасида молиявий ва технологик муаммоларга барҳам бериб, миллий маҳсулотларнинг дунё бозорига чиқишини таъминлаш орқали мамлакат қишлоқ хўжалигининг АҚШ, Голландия, Дания, Исроил, Буюк Британия давлатларидаги сингари довуғи ва қудратини оширишга эришиш вақти етиб келди.

Ривожланиш даражаси паст, дотацияда бўлган ҳудудларга, ижтимоий, экологик ва бошқа давлат аҳамиятига эга бўлган инвестиция лойиҳаларини амалга ошираётган корхоналарни давлат томонидан молиявий қўллаб-қувватлаш тизимини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш лозим.

Ривожланган давлатлар тажрибасининг кўрсатишича инвестицияларни кўпроқ иқтисодиётнинг реал секторига, яъни ишлаб чиқариш тармоқларига йўналтириш мақсадга мувофиқдир. Бундай амалиёт мамлакатнинг ишлаб чиқариш салоҳиятини оширади, янги иш иш ўринларини яратиш, ялпи ички маҳсулотни барқарор суръатларда ўстиришнинг моддий асосини шакллантиради.

Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг миллий иқтисодиётга кўрсатадиган ижобий таъсирини янада кучайтириш чора-тадбирларини амалиётга татбиқ этиш лозим. Ушбу мақсадда хорижий инвесторларни миллий иқтисодиётнинг халқаро савдода рақобатга бардош берадиган тармоқларига жалб этиш, аҳолини иш билан таъминлашга хизмат қилувчи лойиҳаларни, маҳаллий бозорга хизмат қилишга мўлжалланган инвестициялар билан бир қаторда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг истиқболли соҳаларида кўпроқ экспортга йўналтирилган инвестицион лойиҳаларни амалга оширишни рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлашнинг бозор механизмларини такомиллаштириш зарур.

V. ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти” тўғрисида қонуни: расмий нашр. – Тошкент. Адлия вазирлиги. 2019 йил, 12 бет.
2. Жўраев А.С., Хўжамқулов Д.Ю., Маматов Б.С. Инвестиция лойиҳалари таҳлили. - Тошкент, 2003. 76 бет.
3. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлигининг статистик маълумотлари.
4. Oblokulov, A. (2022, December). THE NEED TO DEVELOP THE RICE NETWORK THROUGH COOPERATIVE RELATIONS. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 107-110).

5. Мухторов, А. Х., Облоқулов, А. О. Ў., Абдукаримова, М., & Мухторова, Ч. А. (2024). ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ АСОСЛАРИ (ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА). *Science and innovation*, 3(Special Issue 42), 79-82.